

Laiklik İlkesinin “Yeniden Düzenlenmesi” ve Uygulamadaki Problemler

Ömer Ergün

(Yrd. Doç. Dr, Dicle Ün. Hukuk Fak. Öğretim Üyesi)

1- Kavram olarak laiklik, laikliğin Batı’da ortaya çıkışı

1- Kavram olarak laiklik

Laik kelimesi Latince “laicus” kelimesinden alınmıştır. Lügat manası ile ruhani olmayan kimse, dini olmayan şey, fikir, müessese, sistem, prensip demektir. Yani laik denildiğinde, papaz, piskopos ve ruhani sınıftan olmayan Hıristiyanlar anlaşılmalıdır.

Kelimenin bu ilk ve asli anlamı daha sonra zaman içinde evrime uğramış dini olmayan ve ruhani olmayan müessese, prensip ve hukuk, ahlak olarak ifade edilmeye başlanmıştır.

Laik hukuk denince, esaslarını dinden almayan hukuk, laik devlet deyince dini esaslara dayanmayan devlet ifade edilmektedir. Laik kelimesi hukuk doktrinine Fransız büyük devrimi ile girmiştir. Fransa’daki devrim ile birlikte Fransız devleti ve hukuku Kiliseden ayrılıp bir anlamda “dini”likten çıkınca, yeni devletin ve hukukun tanımlanması laik hukuk ve laik devlet biçiminde gerçekleşmiştir.

Bu kelime Türk hukuk sistemine Meşrutiyet yıllarında girmiş ve bu dönemde Fransa’daki anlamına yakın bir biçimde “ladini” (dinsiz) diye tercüme edilmiştir. Hıristiyanlığın aksine olarak, İslam’da rahipler ve ruhaniler diye ayrı ve imtiyazlı bir sınıf yoktur.¹ Dolayısıyla, kelimenin ilk ortaya çıkışındaki gerekçeler İslam açısından geçerli değildir. Bizim de üzerinde duracağımız konu “laik” kelimesinin geçirmiş olduğu evrimdir.

1. Başgil Ali Fuat, *Din ve Laiklik*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul-1998 s.161 vd.

Devlet özellikle laikliğin hakemlik unsuru sayesinde, din ve vicdan özgürlüğünün önünü açabildiği gibi, herhangi bir din veya ideolojinin devlete hâkim olmasını da önleyebilecektir. Eğer devlet, bu oyunda hakem olarak değil de bir oyuncu olmak isterse, Mahçupyan'ın da ifade ettiği gibi, o zaman sahada oyunculara rakip olmuş olur ki, böylesi bir durumun laiklikle, uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Çünkü devleti 'oyuncu' kılan bir laiklik anlayışı gerçekte belirli bir ideolojinin, yani dünyevi bir inanç sisteminin iktidarını tanımlayan, koruyan ve pekiştiren bir araçtır.

2-Laikliğin unsurları

Günümüz toplumunda kavram olarak laiklik aslında, din ve vicdan hürriyetinin koruyucu şemsiyesi ve devletin bir nevi tarafsız kalarak, hakemlik yapmasıdır. Bir dini diğer bir dine, mezhebe ve ideolojiye ezdirmemesidir. Bu anlamda düşünüldüğünde laikliğin bir birine sıkı sıkıya bağlı üç ana unsuru söz konusudur. Bu üç ana unsurla birlikte laiklik tarafsız bir dengeleyicilik özelliği taşımaktadır.

-Birinci unsur din ve vicdan özgürlüğünün sağlanmasıdır. Laiklik çağımızda artık din ve vicdan özgürlüğünün şemsiyesi olarak görülmektedir. Din ve vicdan özgürlüğünün gereği, herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Yine dinin ritüelleri, ibadet, ayin ve törenler serbesttir. Bununla birlikte hiç kimse dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

-İkinci unsur, herhangi bir dini-dinsiz inanç sisteminin veya ideolojinin devlete hâkim olmamasıdır. Türkiye'de sadece dini inanç sisteminin devlete hâkim olması yönü ön plana çıkarılmakta, din ve vicdan özgürlüğüne bir tür rakipmiş gibi sunulmaktadır. Diğer bir deyişle dinin devlete el koymasını engellemek adına dinsel hassasiyete dayanan taleplerin, bu anlamda dini sembollerin bile kamusal alana çıkması engellenmektedir. Bu anlayışın otoriter bir zihniyetin ürünü olduğu açıktır.

-Üçüncü unsur ise, devletin tüm inançlar karşısında eşit uzaklıkta durmasıdır. Bu unsur özellikle Türkiye'deki laiklik tartışmalarında hep arka planda tutulmakta ve gerekli önem verilmemektedir. Yani devletin farklı inanç sistemleri arasında tarafsız kalabilen, kendi inancı-inançsızlığı olmayan bir hakemlik kurumu gibi davranmasını ifade etmektedir.

Devlet özellikle laikliğin hakemlik unsuru sayesinde, din ve vicdan özgürlüğünün önünü açabildiği gibi, herhangi bir din veya ideolojinin devlete hâkim olmasını da önleyebilecektir. Eğer devlet, bu oyunda hakem olarak değil de bir oyuncu olmak isterse, Mahçupyan'ın da ifade ettiği gibi, o zaman sahada oyunculara rakip olmuş olur ki, böylesi bir durumun laiklikle, uzaktan yakından ilişkisi yoktur. Çünkü devleti 'oyuncu' kılan bir laiklik anlayışı gerçekte belirli bir ideolojinin, yani dünyevi bir inanç sisteminin iktidarını tanımlayan, koruyan ve pekiştiren bir araçtır.²

3-Laikliğin ortaya çıkışı

Laiklik Avrupa'da yüzyıllar öncesinde tartışılmasına rağmen hala güncelliğini korumakta ve hakkında uzun tartışmalar yapılmaktadır. Bu durum laiklik kavramının üzerinde anlaşılması ve kabul gören bir tanımının ve uygulamasının olmamasından da kaynaklanmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca din ve devlet arasında her zaman için karşılıklı etkileşim söz konusudur. Ancak bu etkileşimin birbirlerinden ayrılmaya başlaması, daha doğrusu bu ilişkide devletin giderek ağırlık kazanması, Avrupa'da Rönesans dönemiyle başlayan ve Reform, Aydınlanma dönemi ile devam eden bir sürecin ürünü olmuştur. Avrupa, bu dönemde zihinsel devrim/evrim geçirerek klasik Ortaçağ dönemini temsil eden ve bir dünya görüşü olarak benimsediği evrensel Hıristiyanlık düşüncesinden koparak, aklı ve bilimi ön plana çıkararak yeni bir düşünsel alan oluşturmuştur. Bu düşünsel alanın temellerini belirleyen, belki de omurgasını oluşturan, Kemerli'nin de ifade ettiği gibi, iki

ana kavram söz konusu olmuştur: Sekülerleşme (dünyevileşme), laikleşme ve ardılı modernleşme. Avrupa toplumları evrensel Hıristiyanlık düşüncesinden uzaklaşması oranında, teknoloji ve fen bilimlerinin de etkisi ile sekülerleşmiş ve modernleşmiştir. Bunun sonucunda geçmişe dönüp baktıklarında, Avrupa toplumunu geri kalmışlığa iten en büyük nedenini özelde Hıristiyanlık, genelde din olarak görmüşlerdir.

İşte bu tarihsel dönüşümde devletin dünyevileşmesi, sekülerleşmesi, önce dinin etkisinin devlet yönetimi sahasından arındırılması ile başlamış. Daha sonra toplumun diğer alanlarına sıçramış. Avrupa ülkelerinde başlayan bu sekülerizasyon süreci ve algısı, bütün devletler açısından, aynı tornadan çıkmış gibi olmamıştır. Ülkelere göre farklılıklar göstermiştir. Mesela Almanya ve İngiltere dinin devlet yönetiminden soyutlanmasına ilişkin olarak bu süreçte, Hıristiyanlığa karşı çok radikal bir tavır almamıştır.

Ancak Akdeniz ülkelerinden Fransa bu dönemi radikal bir devrimle gerçekleştirmiş. Katolik Kilisesi ile devlet arasında çok sert çatışmalar olmuş. Bu farklı uygulamalar sonucunda Avrupa'da iki farklı model ortaya çıkmıştır. Birisi, dine karşı önyargılı, sert ve müsamahasız bir laik model. Diğeri, dine karşı ilgisiz; ama taraf da olmayan seküler model. Daha sonraları 19.yy'ın modası olan ulus devletlerin dünyaya yayılmasıyla, diğer devletler de, din ve devlet ilişkilerinde bu modellerden birini esas almışlardır.³

Batı'da laiklik, Kilise ile devletin arasında bir duvar örmüştür, ancak yerleşik Hıristiyan değerleri ile kamusal ve toplumsal hayatı birbirinden ayırmamıştır. Kemerli'nin de isabetle ifade ettiği gibi, laikliğin Batı'ya kazandırdığı iki değer söz konusudur. Birincisi kurumsal dinin, (Kilise ve nizami din adamları sınıfının, yani Ruhban'ın) devlet üzerindeki söz ve vesayet haklarına son verip siyaseti mümkün kılması; ikincisi ise, farklı dini yorumları meşrulaştırmak suretiyle din ve vicdan özgürlüğünü teminat altına almasıdır.

Batıdaki bu laiklik uygulamaları sonucu ortaya çıkan kazanımlar, İslam tarihinde hiç değilse teorik olarak, daha ilk günden itibaren korunmuş ve teminat altına alınmıştır. Bu çerçevede Batı'da laikliğin, devletin değil, toplumsal hayatın dini bütün değer ve telakkilerden arındırılması çabasıyla herhangi bir ilgisi yoktur. Zira devletin dini olmaz, ama toplumun elbette ki bir dini olabilir. İslamiyet'te kurumsal din ve ruhban sınıfı olmadığı için, laiklik yanlış algılanmıştır, dini değerlerin bireyin ve toplumun hayatından tecridi, arındırılması, bir bakıma toplumun pozitivistleştirilmesi, dünyevileştirilmesi şeklinde anlaşılmış, böylelikle laiklik Batı'dan apayrı olarak dinin kendisine karşı bir akıma dönüşmüştür.⁴

Türkiye'de laiklik Osmanlı'nın son döneminde başlayan modernleşme ve sekülerleşme çabaları ile başlamış, Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte radikal bir karakter kazanmıştır. Devlet, tepeden inmeci bir yaklaşımla hızlı kararlar almış, dinin alanını belirlemiştir. 1937 yılında anayasaya laiklik maddesi eklenmiş ve İnönü döneminde Türkiye'nin laiklik politikası din karşıtı tutum izlemiştir. Çok partili döneme geçildiğinde bu din karşıtı politikalar zayıflasa da dine karşı temel tavır değişmemiştir: Zira bu anlayışa göre din daima tehlikelidir ve bu yüzden kontrol altında tutulması gereklidir. Türkiye'de siyasal yaşam bu anlayış yüzünden darbelerle sık sık kesintiye uğramıştır; ama din meselesi bir türlü çözülememiştir. 21. asrın başlarında da Türkiye hâlâ laikliği

*Batı'da laikliğin,
devletin değil,
toplumsal hayatın
dini bütün değer
ve telakkilerden
arındırılması
çabasıyla herhangi
bir ilgisi yoktur.
Zira devletin
dini olmaz, ama
toplumun elbette
ki bir dini olabilir.
İslamiyet'te
kurumsal din
ve ruhban sınıfı
olmadığı için,
laiklik yanlış
algılanmıştır, dini
değerlerin bireyin
ve toplumun ha-
yatından tecridi,
arındırılması, bir
bakıma toplumun
pozitivistleştiril-
mesi, dünyevileş-
tirilmesi şeklinde
anlaşılmış,
böylelikle laiklik
Batı'dan apay-
rı olarak dinin
kendisine karşı bir
akıma dönüşmüş-
tür.*

3. KEMERLİ, Ahmet: "Köktenci laiklik reforme edilmeli", Zaman, 23 Aralık 03.

4. Kemerli, a.g.m.

*Din, korkulacak,
ürkülecek bir olgu
veya öcü değildir.
Batı'daki bazı din
sosyologlarının
iddia ettikleri
gibi, sekülerleşme
tezinin öne
sürdüğü
"dinin ölümü"
gerçekleşmiyor.
Aksine dünyada
dine dönüş
hareketleri ile bu
tezin geçersizliği
kanıtlanmaktadır.*

ve buna bağlı olarak başörtüsünü tartışmaktadır. Aynı durum, insan hakları ve özgürlükleri, bireysel hak ve özgürlükler konusunda daha objektif ve hassas olması gereken Avrupa Birliği ülkelerinden Fransa ve Almanya da, laiklik ve başörtüsünü tartışmaktadır. Bu tartışmalar sonunda Fransa'da "Laiklik Gözlem Evi" kurularak vatandaşların laiklik karşıtı davranışları mercek altına alınmakta, militan laiklik anlayışı giderek topluma egemen kılınmaya çalışılmaktadır.⁵

4-Laiklik algısı

Aydınlanmadan bu yana gelen bir "fobi" söz konusudur; dinden korkma, dine karşı önyargılı olma ve dini toplumun sosyal bir gerçeği olarak kabullenememe. Aslında laiklik kadar din de bir gerçeklik ve sosyal bir olgudur. Son zamanlarda, laikliğin bir yöntem olarak kabul edilmesi gerekirken, bir ideoloji olarak (laisizm, sekülerizm) algılanmaktadır. Hâlbuki devlet, din veya dinler karşısında taraf olmayıp onların özgürlük alanlarını daraltma yerine genişletirse, var olan sorunlar belki kendiliğinden çözülecektir. Yani devlet, "dinden "özgürleşme" değil, dinin özgürleştirilmesi kaygısıyla hareket ederse" sorunlara daha fazla çözüm üretecektir. Din, korkulacak, ürkülecek bir olgu veya öcü değildir. Batı'daki bazı din sosyologlarının iddia ettikleri gibi, sekülerleşme tezinin öne sürdüğü "dinin ölümü" gerçekleşmiyor. Aksine dünyada dine dönüş hareketleri ile bu tezin geçersizliği kanıtlanmaktadır. Sovyetler Rusya'sında 70 yıl demir yumrukle yok edilmeye çalışılan Ortodoks Hıristiyanlık; Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla yıkılmadığını, yok edilemediğini, bütün pozitivist ve sekülerist zorbalığa rağmen göstermiştir.

Sonuç olarak "katı ve dine karşı önyargılı dogmatik bir laiklik anlayışının geçirmiş olduğu evrim göz önünde bulundurularak bireyin inanç ve ibadet, vicdan ve düşünce özgürlüğüne dayalı laikliğin yeni açılımları ve yorumlarının yapılmasına hem Türkiye'nin hem de Avrupa Birliği'nin ihtiyacı vardır".⁶

5-Laiklik, laisizm, laikçilik

Laiklik kelimesi bir kavramdır, laisizm insanın o kavramı kendi yaşantısında uygulamasıyla biçimlenen bir durumdur. Laikçilik ise, ideolojik ve sistematik bir yaklaşımdır ve bu nedenle baskıcıdır.

Bir düşünce, genel olarak ilk ortaya çıktığında özgürlükçü bir yapıya sahiptir ve ufku açıktır. Bu durum zihinsel bir şeydir ve dünyayı kavrayış biçimidir. Daha sonra kavramlar yaşanarak hayatla bütünleşir. Bu aşamada laiklik kavramı laisizm olur. Ancak aradan zaman geçtikçe bu düşünce giderek bir sisteme dönüşür, sisteme dönüştüğünde, kavramın başlangıcındaki özgürlükçü yapısı kaybolur, katılaşır. Bir sonraki aşama ise, düşüncenin ideolojiye dönüşme aşamasıdır. İlk dönemle karşılaştırıldığında kavram kirlenmiş, artık dar, mutlakıyetçi ve siyasal anlamlar yüklenmiş bir kavrama dönüşmüştür. Bu aşamada laiklik kavramı laikçilik olarak anılmaya başlanmaktadır.

Bu bağlamda laiklikle laikçilik arasındaki farkı belki İslam üstünde giderek daha da somutlaştırabiliriz. Başlangıcı itibarıyla İslam bir kavramdır. Daha sonra Müslümanlık konumuna gelir. Müslümanlık belli bir yaşama biçimidir. Belli kabullere dayanır. Fakat sonunda İslamcılığa kadar uzanabilir. Bu noktada İslamcılık bir ideolojidir, Müslümanlığın siyasallaşmasını içerir.⁷

5. Kemerli, a.g.m.

6. Kemerli, a.g.m.

7. KAHRAMAN, H. Bülent: "Laik, laiklik, laisizm", Radikal, 29 Aralık 03.

Türkiye uygulamasında, laiklik Batı'dan apayrı olarak dinin kendisine karşı bir akıma dönüşmüştür. Bu, yanlış bir laiklik tanımı ve uygulamasıdır. Buna "laisizm" veya "laikçilik" denir. Bireyin, toplumun, hatta devletin dini değerlere göre yaşaması laikliğe aykırı değildir, laikliğe aykırı olan bir din kurumunun veya sınıfın devleti ve siyaseti rehin almasıdır.

Bulaç'ın da ifade ettiği gibi "Batılılaşma ve Batılı değer ve kurumların iktibas ve ithal yoluyla kabulü, aynı zamanda Hıristiyan değerlerin de kabulünü beraberinde getirdi. Yani, İslami değerlerin yerini dolaylı olarak Hıristiyan değerler aldı. İslami değerlerin kendilerini savunması, yaşanır olması yönünde ortaya çıkan her haklı talep, gerek aydınlar ve gerekse kamu otoriteleri tarafından şiddetle reddedildi, sert tepkiyle karşılandı".⁸

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz, dinin toplum içinden, toplumun her alanından, devlet eliyle uygulanan bir politikayla, özellikle siyasal güç kullanımı ile çıkarılmak istenmesi ve etkisizleştirilmeye çalışılması, laiklik değil, "laikçiliktir".⁹

6- Devletin tüm dinlere, ideolojilere karşı tarafsız olması konusunda yanlış

Yukarıda izah edildiği gibi, laikliğin ana unsurlarından biri de devletin bütün inanç sistemlerine karşı tarafsız olmasıdır. Ancak bu yeterli değildir, çünkü aslında olması gereken devletin bütün dinlere karşı tarafsız olmasının yanında, dinler ile birlikte seküler dünya görüşleri arasında da devletin tarafsız olması gerekmektedir. "Devlet sistematik olarak dini inançları dışlayıp, her çeşit seküler görüş ve uygulamayı destekleyip yardım ediyorsa, bu durumda devletin tarafsızlığından bahsetmek artık mümkün değildir. (...) Dini inanç gruplarına karşı seküler grup ve programların desteklenmesi tarafsız olmak değildir."¹⁰

Aslında bu tartışmada iki durumun ön plana çıktığı söylenebilir: Birincisi, bir toplumun farklı din ve inançlardan oluşması toplumun huzur ve barışçıl olarak bir arada yaşamasına engel değildir. Dolayısıyla burada dinin özel alana ve vicdanlara hapsedilmesine gerek olmadığı gibi, kategorik olarak dinin dışlanması da doğru olmadığı ifade edilebilir.

İkincisi, dini olmayan fikir ve hareketlerin de tarafsız olmayıp belirli bir yönü gösteren değerler ve inançlar olduğu söylenebilir. Yani seküler düşünce ve inançların laik anlayışta, dini inançlarla eşit ve onlar kadar meşru olduğu kabul edilir.¹¹ Dolayısıyla dinin reddedilip onun yerine, seküler, din dışı bir ideolojinin; devlette dini kurallar uygulanamaz deyip, bunun yerine seküler dindışı bir uygulama laiklik yanılmasıdır.

Devletin tarafsız kalması ile ilgili önemli tartışmalardan biri de, kamusal alan meselesidir. Bu tartışmalarda önemli bir eser, Akyol'un da belirttiği gibi, Richard John Neuhaus'un Religion and Democracy in America' (Çıplak Kamusal Alan: Amerika'da Din ve Demokrasi) adlı kitabıdır. Neuhaus'a göre Kamusal alan "her türlü dini kavram ve inançtan arındırılmış kamusal alan"dır. Yine Neuhaus'a göre "çıplak kamusal alan" laikliğin gereği değil, aksine ihlalidir. Çünkü Laiklik, devletin tüm inançlar karşısında eşit mesafede durmasını gerektirir. Buradaki "inanç" kavramı içine, Hıristiyanlık, İslam veya Yahudilik gibi

laikliğin ana unsurlarından biri de devletin bütün inanç sistemlerine karşı tarafsız olmasıdır. Ancak bu yeterli değildir, çünkü aslında olması gereken devletin bütün dinlere karşı tarafsız olmasının yanında, dinler ile birlikte seküler dünya görüşleri arasında da devletin tarafsız olması gerekmektedir. "Devlet sistematik olarak dini inançları dışlayıp, her çeşit seküler görüş ve uygulamayı destekleyip yardım ediyorsa, bu durumda devletin tarafsızlığından bahsetmek artık mümkün değildir. (...) Dini inanç gruplarına karşı seküler grup ve programların desteklenmesi tarafsız olmak değildir."

8. BULAÇ, Ali: "Hakim kültür", Zaman, 9 Mart 05

9. Hocaoğlu Durmuş, *Laisimden Milli Sekülerizme*, Selçuk Yayınları, s.121 vd.

10. Stephen V. Monsma & J. Christopher Soper: *Çöğulculuğun Meydan Okuması: Beş Demokrasiye Kilise ve Devlet*, s. 52

11. Monsma- Soper, a.g.e. , s. 87

Aslında kamusal alanın da sivilleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda 'Sivil kamusal alan'ı, yani hiçbir inancın ve dünya görüşünün dışlanmadığı, tümünün ifade ve temsil imkânı bulduğu, çoğulcu demokratik sistem olarak tanımlamak mümkündür. Bu alanda dindarlar dindar gibi, sekülerler de seküler gibi davranabilecek, kimse değerlerinden ve yaşam biçiminden vazgeçmeye zorlanmayacaktır. Laikliğin kabul edilebilir anlamı da budur.

ilahi dinlerin yanı sıra, ateizm, deizm gibi seküler felsefeleri ve seküler yaşam biçimlerinin de girmesi gerekmektedir. Bunların her biri felsefi birer pozisyonudur. Laik bir devletin ise, tüm bu pozisyonlara eşit mesafede durması gerekir. Bunların herhangi birini ne empoze etmeli, ne de kendini ifade etmesine engel olmalıdır.

Neuhaus "Çıplak kamusal alan"ın, ilahi dinleri dışlarken seküler felsefeleri kucakladığını ifade etmektedir. Bu alana dindar, dini sembolleriyle ve dindarlığı ile girememesine rağmen, dindar olmayanlar 'kendileri gibi' girebilmektedir. Yani devlet dairesinde bir dindar kendi dinini temsil eden bir sembolü ile bulunamaz ama seküler bir yaşamı benimseyen kişinin kendi yaşam biçimini yansıtması serbesttir. Bu durum eşitsizlik ve haksızlık ve dolayısıyla laiklik ilkesinin ihlali olarak görülmektedir.

Neuhaus'un ilginç bir tespiti daha vardır: Ona göre aslında 'çıplak kamusal alan' aslında 'çıplak' değildir. Gerçekte bu bir 'ilizyondur', çünkü: "Dini değerler ve bunları taşıyan kurumlar dışlandığında, kaçınılmaz bir gereksinim olan kamusal ahlaki değer yargıları oluşturma işi, elitler tarafından üstlenilir. Ve bu elitler, kaynakları ve ilkeleri toplum tarafından demokratik biçimde kabul edilmemiş bir normatik ahlak inşa etme işine girerler." (The Naked Public Square, s. 84) Bunun sonucu ise kamusal alandan dışlanmış olan geleneksel dinin yerini bir 'yapay din'in almasıdır.

Aslında kamusal alanın da sivilleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda 'Sivil kamusal alan'ı, yani hiçbir inancın ve dünya görüşünün dışlanmadığı, tümünün ifade ve temsil imkânı bulduğu, çoğulcu demokratik sistem olarak tanımlamak mümkündür. Bu alanda dindarlar dindar gibi, sekülerler de seküler gibi davranabilecek, kimse değerlerinden ve yaşam biçiminden vazgeçmeye zorlanmayacaktır. Laikliğin kabul edilebilir anlamı da budur.¹²

II-Laiklik demokrasi ilişkisi, din ve vicdan özgürlüğü, laikliğin çağdar yorumu

1-Laiklik demokrasi ilişkisi

Türkiye'deki laiklik-demokrasi tartışmalarında, Kahraman'ın da belirttiği gibi, iki yanılığdan söz edilebilir:

Birincisi, laiklik demokrasinin bir kurucu unsuru değil, tersine demokrasi laikliğin bir yapıtaşıdır.

İkincisine göre de laiklik, dini inancı olmayan kimselerin, dindarlar üstündeki baskı aracı olmamalı, tersine, dinsel cemaatlerin inançlarının gereğini yerine getirecek şekilde yaşayabilmesinin bir aracı olarak görülmelidir. Dolayısıyla Batı demokrasisinde, 'iktidarı halka vermek' kavramının ardında yatan düşünce kilisenin elinde olan iktidar gücünü törpülemektir.

Laiklik sadece dinsel cemaatlerin toplumsal alanda diledikleri gibi yaşaması olarak düşünülmemiştir. Çünkü, laik demokrat bir ortam, toplumsal alanın uzlaşmacı bir modelle paylaşılmasına ve bir arada yaşamasına dayanır. Burada taraflardan birisine dönük herhangi bir tercih söz konusu edilmez. Güncel demokrasi bugün de henüz tamamlanmış bir proje değildir. Dolayısıyla bütün inançlar bu alanda rahatlıkla ve eşit bir biçimde kendisini ifade edebildiği bir düzlemin oluşturulması gerekir.

Çok yerinde olarak ifade edildiği gibi, “Türkiye, laikliği bir demokrasi sorunu olarak görmedi. Onu bir modernleşme sorunu olarak tanımladı. Bu, tarihsel bir veriydi. Hem bu nedenle, hem de laikliği hazırlayan Aydınlanmacı-Kameralist-Pozitivist yöntem nedeniyle oluşan ‘radikal modernleşme’ doğrultusunda Türkiye, ‘laikliği’ (laisite) değil ‘laisizm’i benimsedi. Sonuç olarak ve bugün en hafif deyimiyse, Türkiye, modernizmden demokrasiye, laisizmden laikliğe geçmeye çalışmaktadır”.¹³

2-Laiklik, din ve vicdan özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 9. Maddesi din ve vicdan özgürlüğünü düzenlemektedir. Bu maddeye göre;

1. Her şahıs düşünme, vicdan ve din hürriyetine sahiptir. Bu hak din veya kanaat değiştirme, hürriyetini ve alenen veya hususi tarzda ibadet ve âyin veya öğretimini yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini veya kanaatini izhar eylemek hürriyetini tazammun eder.

2. Din veya kanaatleri izhar etmek hürriyeti demokratik bir cemiyette ancak âmme güvenliğinin, amme nizamının, genel sağlığın veya umumi ahlâkın, yahut başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması için zaruri olan tedbirlerle ve kanunla tahdit edilebilir.

Madde hükmünü üç ayrı bölümde, üç ayrı içerikte ele almak gerekir. Şöyle ki:

Maddenin birinci fıkrasının ilk cümlesi herkese bir “genel” hakkı, yani düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olma hakkını tanımaktadır. Bu hak mutlak olup hiçbir sınırlamaya tabii tutulamaz; diğer bir deyişle, kısıtlamadan söz eden ikinci fıkra hükmünden tamamen bağımsızdır; devletler bu hakka mutlak şekilde saygılı olmakla yükümlüdürler. Böylece birey istediği inanca sahip olacak, bunu açıklamaya zorlanamayacak inançları nedeniyle suçlanamayıp kendisine zorla ya da “beyin yıkama” gibi, serbest iradeyi etkileyen başka yollarla bir inanç kabul ettirilmeyecek yahut inançlarından vazgeçirilemeyecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında öngörülen meşru kısıtlama halleri, birinci fıkrada belirtilen hakların tümü için değil, sadece “din ve inançlarını açıklama” hakkı konusundadır

1.Fıkranın ikinci cümlesinde de, tanınmış bulunan söz konusu hakkın içeriği belirtiliyor: Öncelikle, din veya inancını değiştirmek özgürlüğü söz konusudur. Sonra da, dinini ya da inancını tek başına ve topluca, açıktan veya özel şekilde ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yolu ile açığa vurma hak ve özgürlüğü.

Maddenin 2. fıkrasında ise din ve vicdan özgürlüğüne değil, fakat dini ve inançlarını açığa vurma özgürlüğüne getirilebilecek, olası kısıtlamaların meşruluk koşulları gösterilmiştir.

Uluslararası sözleşmelerde düzenlenen din ve vicdan özgürlüğü aynı zamanda 1982 Anayasası’nda (md. 24) temel hak ve özgürlükler arasında düzenlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, usulüne uygun bir biçimde mecliste kabul edilmiş olduğundan, Türkiye açısından iç hukuk mevzuatını olarak kabul edilir. Ancak laiklik ilkesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde düzenlenmediği gibi, genel olarak anayasalarda da düzenlenmemektedir. Avrupa anayasalarında ise isim belirtilerek Fransa ve Türkiye anayasalarında dü-

Her şahıs düşünme, vicdan ve din hürriyetine sahiptir. Bu hak din veya kanaat değiştirme, hürriyetini ve alenen veya hususi tarzda ibadet ve âyin veya öğretimini yapmak suretiyle tek başına veya toplu olarak dinini veya kanaatini izhar eylemek hürriyetini tazammun eder.

13. KAHRAMAN, H. Bülent: “Demokrasi treninde laiklik”, Radikal, 5 Ocak 04.

-Devletlerin eşit davranabilmesi için, siyasal düzen, hiçbir din ya da inancın kamu kurumlarını etkilemesine izin vermeden, ortak ölçüleri belirlemede özgür olmalıdır.

-Laiklik üç ilkenin uyumudur: Vicdan ve ibadet özgürlüğüne saygı, sivil toplumun ve siyasetin her türlü dini ve felsefi referanslardan bağımsızlığı, kimseye ve hiçbir inanca ayrımcılık yapılmaması.

zenlenmiştir.

Eğer laiklik uygulamaları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde düzenlenen ve teminat altına alınan ve anayasada temel hak ve özgürlüklerden biri olarak kabul edilen din ve vicdan özgürlüğünü kısıtlarsa veya uygulamasını daraltması durumunda ne olacaktır. Bu üzerinde düşünülen bir konu olmamıştır. Bunu şu şekilde çözmek mümkün olabilir; burada asıl olan din ve vicdan özgürlüğüdür, laiklik bu özgürlüğünün korunmasına ilişkin olan bir yöntemdir. Esas olan özgürlüktür, dolayısıyla yöntemle özgürlüğün özüne dokunulamaz. Yani var olan sınırlamalar yok hükmündedir denilebilir.

3-Laikliğin çağdaş yorumu

Günümüzde laikliğin, yukarıda belirtildiği gibi, birbirine taban tabana zıt uygulamaları olması hangi laiklik uygulamasının laikliği temsil ettiği kuşkusunu doğurmaktadır. Bu aşamada laikliğin geçirmiş olduğu evrim de göz önünde tutularak yeni bir yorumunun yapılması gerekmektedir. Bu, özellikle laikliğin evrensellik kazanması, her kesim tarafından rahatça uygulanabilir olması açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda Kardinal Ratzinger'in saptamalarını önemli görmekteyim. Marko Politini'yle yaptığı söyleşide Ratzinger şu görüşleri dile getiriyor: "Gerçekten de endişe verici bir ideolojik seküler saldırganlık var... Laiklik artık herkese özgür alanlar yaratan bir tarafsızlık unsuru değil. Şimdi kendini, siyaset yoluyla kamusal alanlara giren ve artık kilise vizyonlarına alan bırakmayan ve bu yolla dini yalnızca bireysel bir olguya ve gerçekte kötürüm bir meseleye indirgeyen bir ideolojiye dönüştürmeye başlamıştır..." (Die Welt, 24.11.2004).

Ratzinger din ve vicdan özgürlüğünün fanatik, seküler, ideolojik laikçiler tarafından saldırıya uğradığını ve bunun endişe verici boyutlara ulaştığını ifade etmektedir. Yine laikçilerin bu uygulamaları ile dinin yaşama alanının daraltıldığını ve toplum içinden bireyin vicdanlarına, bireysel alana hapsedilmeye çalışıldığından bahsederek, devletin de dinini yaşayanlara kolaylık gösterme yerine yasaklayıcı uygulamalar getirdiğini ifade etmektedir.

Ratzinger bununla birlikte, Laiklik adına kamusal alandan soyutlanan dinin yerini alan seküler ideolojik yapılar, dinin girmesinin yasak ama seküler ideolojilerin serbest olduğu bir alanda, dini soyutlayıp kendisi bu alanı işgal etmektedir ve bunu da laiklik adına yapmaktadır.

İşte bu yanlış kasıtlı uygulamaların getirdiği olumsuzluğu gidermek amacıyla 2005 yılında içinde Türkiye'den de aydınların bulunduğu 212 Avrupalı akademisyen, laikliğin ne olduğuna ilişkin "21'inci yüzyılda laiklik evrensel bildirisi" adını taşıyan 18 maddelik bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri laikliğin yeniden yorumlanması olarak da ifade edilmektedir. Le Monde gazetesinde yayınlanan bu aydınlar bildirisinin ana hatlarını şöyle özetleyebiliriz;

-Her insan vicdan özgürlüğüne ve inancına, tek başına ya da topluca ibadetine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bu hak, devletin demokratik kamu düzeni çerçevesinde inanca saygı göstermesini de kapsar.

-Devletlerin eşit davranabilmesi için, siyasal düzen, hiçbir din ya da inancın kamu kurumlarını etkilemesine izin vermeden, ortak ölçüleri belirlemede özgür olmalıdır.

-Laiklik üç ilkenin uyumudur: Vicdan ve ibadet özgürlüğüne saygı, sivil toplumun ve siyasetin her türlü dini ve felsefi referanslardan bağımsızlığı, kimseye ve hiçbir inanca ayrımcılık yapılmaması.

-Bir çok toplumdaki korkuların aksine, laiklik asla bir din değildir, dini yok saymamaktadır, yalnızca din ve inanç konusunda özgür tercih anlamına gelmektedir.¹⁴

Bu bildirden şunu anlamaktayız, Avrupa'da laiklik uygulaması bazen laisizme kaymaktadır, Fransa buna örnektir. Ancak bu laikliğin fanatik, katı, zorbacı bir biçimde uygulanmasıdır ve laiklik bu değildir. Laiklik bildirisi ile de bu durum vurgulanmaya çalışılmaktadır.

4- Laikliğin Türkiye'de uygulanma amacı

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra kurucu elitler ulus- devlet kurma idealinde idiler. Dolayısıyla modern ulusun inşasının, Batılı seküler mantık ve bilimsel rasyonaliteyle mümkün olacağını düşünmekteydiler. Bu anlamda tüm Türkiye'de bunun gerçekleştirilebilmesi için herkesçe bilinen bir seri radikal değişiklik yaptılar. Böylece Osmanlı imparatorluğundaki dine dayalı bir topluluktan Cumhuriyet'in kurulması ile pozitivist ve rasyonalist temelli ulus devlete geçiş temin edildi. Ancak, din ve devlet ayırımının doğal sonucu, devletin bütün dinlere karşı tarafsız olma, birini diğerine tercih etmeme siyaseti olan laiklik, dini işlerin kurumsal ve anayasal düzeyde kontrol edilmesi olarak işlev gördü ve Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. Devlet ve din arasında katı bir ayırımı inşa edebilmek için dini faaliyetler kontrol altına alırsa dinin siyasallaşmasının engelleneceği ve tamamen bireysel inanç düzeyinde kalacağı varsayıldı.¹⁵

III- Laiklik konusunda neler yapılması gerektiğine ilişkin öneriler, isim tartışmaları

1-Laiklik konusunda neler yapılabilir

Laiklik uygulamalarının kabul edilebilir olması için veya bazılarının dediği gibi evrensel bir laiklik uygulaması için aşağıda belirtilen konuların herkes tarafından kabul görmesi gerekmektedir.

A.Çoğulculuğa Saygı Gösterilmesi Gerekir

Her türlü din ve mezhebin inanç, ibadet ve örgütlenme özgürlüğünü güvence altına almak, saygı göstermek. Bu sadece din alanında değil, kültür ve ideoloji açısından da zorunlu bir demokrasi ilkesidir. Demokratik devlet anlayışı içinde bu saygıyı daha da ileri götürmek zorunludur. Sosyal devlet inanç, ibadet, kültür ve ideolojik farklılıkları içinde olan tüm eğilimlere ve özellikle güçsüz olanlara destek vermek zorundadır.

B. Devletin Din, Dinin Devlet Karşısında Özerkliğinin Olması Gereklidir

Burada ifade edilmek istenen sadece bir dinin veya ideolojinin devletin yönetimine egemen olarak diğer din ve ideolojileri dışlamamasıdır. Bununla birlikte devletin hiçbir dine müdahale etmemesi ve dinleri serbest bırakması gerekmektedir. Zira devlet din işlerinin uzmanı değildir, devlet yönetimi sekülerlerdir, manevi değildir.

C. Din eğitimi, dini ritüellerin yerine getirilmesi, dinin emirlerinin yerine getirilmesi gibi konularda devletin tamamıyla tarafsız olması gerekmektedir: Dini Cemaatler kendi din eğitimlerinin usul ve esaslarını kendileri düzenlemelidir. Devletin ancak bir denetim görevi olmalıdır.

Laiklik uygulamalarının kabul edilebilir olması için veya bazılarının dediği gibi evrensel bir laiklik uygulaması için aşağıda belirtilen konuların herkes tarafından kabul görmesi gerekmektedir.
A.Çoğulculuğa Saygı Gösterilmesi Gerekir
B. Devletin Din, Dinin Devlet Karşısında Özerkliğinin Olması Gereklidir.
C. Din eğitimi, dini ritüellerin yerine getirilmesi, dinin emirlerinin yerine getirilmesi gibi konularda devletin tamamıyla tarafsız olması gerekmektedir.

14. ŞAFAK, Erdal: "Din, devlet, laiklik", Sabah, 12 Ara. 05.

15. UYANIK, Mevlüt: "Devlet yurttaşına hayat tarzı dayatmamalı", Zaman, 10 Kasım 03.

Ham bir öneri olmakla birlikte, laiklik terimi yerine, din ve vicdan özgürlüğünün evrensel anlamda korunmasına yönelik, bir koruyucu ilke getirilebilir. İşte örneğin, Hatemi'nin de ifade ettiği gibi, "Alman Anayasası'nda ; "İnsanlık değeri", "insanlık onuru"¹⁷ ilkesi biçiminde isimlendirilebilir. Eğer amacımız "vicdan özgürlüğü" ve "insan hakları" ise, bu ilkenin adını "insanlık değeri ilkesi" koyup yorumlayanlara da hep birlikte karşı çıkabiliriz."

Batı'da, ordu, basın, sendikalar gibi kilise de bir baskı grubudur. O da belli bir siyasi partiyi destekler, sosyo-politik yaşamda tavrını ortaya koyar. Ancak ülkemizde olduğu gibi devlet çatısı içinde değildir. Devlet çatısı altında olan Diyanet İşleri, laik devlet anlayışına aykırıdır.¹⁶

2-Laiklik için bir öneri

Laiklik ilkesinin köken itibarıyla Hıristiyanlık dünyasında, Avrupa'da çıkmış olması, Avrupa'da ve Hıristiyanlık dünyasında da uygulamasının farklılık arz etmesi, Avrupa dışında uygulamasının pek olmaması, olan uygulamalarının da, özellikle Türkiye, Tunus gibi İslam dininin ortadan kaldırılması, dinin sadece bireysel olarak yaşanmasına izin verilmesi ve vicdanlara hapsedilmesi biçiminde olduğu için, laiklikle ilgili deneyim, "iyi bir deneyim" olmamıştır. Dolayısıyla Müslüman toplumlar açısından laikliğin uygulanmasında bu durumlar çekimselliğe neden olmuştur. Doğal bir refleks ile reddetme eğilimi hâkimdir. Ancak din-devlet ilişkisinin suhuletle ve özgürlükçü bir yaklaşımla nasıl çözüleceğine ilişkin de bir çözüm görülmektedir.

Müslüman topluluklar içinde laikliğin uygulanmasına ilişkin iyi bir örnek oluşturulabilirse ve adlandırılmasına ilişkin problemler aşılabilirse laiklik ilkesine yönelik, çekinceler olmakla birlikte, en azından blokajın önemli ölçüde çözümlenmesi mümkündür.

Ham bir öneri olmakla birlikte, laiklik terimi yerine, din ve vicdan özgürlüğünün evrensel anlamda korunmasına yönelik, bir koruyucu ilke getirilebilir. İşte örneğin, Hatemi'nin de ifade ettiği gibi, "Alman Anayasası'nda ; "İnsanlık değeri", "insanlık onuru"¹⁷ ilkesi biçiminde isimlendirilebilir. Eğer amacımız "vicdan özgürlüğü" ve "insan hakları" ise, bu ilkenin adını "insanlık değeri ilkesi" koyup ve dini yanlış yorumlayanlara da hep birlikte karşı çıkabiliriz."

Laiklik ilkesi ile temel hak ve özgürlükler, din ve vicdan özgürlüğü arasındaki ilişkiye değinen Hatemi, laiklik ilkesinin din ve vicdan özgürlüğünü ortadan kaldıracak biçimde kullanılamayacağını ifade ederek şöyle demektedir: "Laiklik ilkesi; işlevsel olarak insan hakları ve vicdan özgürlüğü"nden üstün de, biz mi farkında değiliz".^w

Laiklik ilkesinin evrenselleşebilmesi, özellikle İslam devletlerinde uygulanması konusunda yukarıda belirtmiş olduğum, Hatemi'nin de çok yerinde ifade ettiği, öncelikle laikliğin, din ve vicdan özgürlüğünün teminatı olduğu, devletin bütün dinlere ve inançlara-inançsızlığa taraf olmadığı, ideoloji dayatmadığı, dinin devlet karşısında özgür olduğu bir laiklik anlayışının getirilmesi gerekir. İkinci olarak laiklik ilkesinin adlandırılmasında bir problem söz konusudur. Eğer "insanlık değeri ilkesi" biçiminde ismi değiştirilebilirse, bu ilkenin uygulanabilirliğini artırabilir ve İslam dünyasındaki haklı blokajı kaldırabilir düşüncesindeyim.

3- Laiklik ilkesi Müslümanlarca nasıl yorumlanabilir

Öncelikle şunu ifade etmemiz gerekir ki, dünyada uygulanan iki çeşit

16. Öktem Niyazi, *Devlet ve Din*, Köprü Dergisi, No: 50.

17. Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasasının 1.maddesi, "(1) İnsanın Onur ve baysiyeti dokunulmazdır.

Tüm devlet erki ona saygı göstermek ve onu korumakla yükümlüdür. (2) Alman Milleti bu nedenle dokunulmaz ve devredilmez insan haklarını yeryüzünde her insan topluluğunun barışın ve adaletin temeli olarak kabul eder. 4.madde "Din ve vicdan özgürlüğü ile din ve dünyevi inanç özgürlüğüne dokunulamaz. (2) Dinin rabatsız edilmeden uygulanması güvence altındadır."

18. Hatemi Hüseyin, *Laiklik İlkesinin Amacı ve Bir İkame Çalışması*, Köprü Dergisi, No: 51

laiklik uygulaması vardır. Birincisi, din ile devlet işlerinin katı bir biçimde birbirinden ayrıldığı, dini öğelerin devletin idaresi ile ilgili alanda kesinlikle görülmediği bir laiklik uygulaması. Dinin tamamen vicdanlara ve bireysel alana sıkıştırıldığı ve hapsedildiği laiklik anlayışı. Bu laiklik uygulaması sekülerdir, dogmatiktir, laikliğin siyasallaşmış biçimi olan laisizmdir. Din ve vicdan hürriyetinin yasaklarla sınırlandırılmasını netice vermektedir.

İkincisi ise, Said Nursi'nin de dile getirdiği ve reddetmediği laiklik anlayışıdır. Burada laiklik din ve vicdan hürriyetinin güvencesi olarak düşünülmüştür. Yani bütün dinlerin ve görüşlerin rahatlıkla kendisini ifade edebildiği, pratik hayata bunu yansıtabildiği, inancına uygun yaşayabildiği, laiklik kavramının da bunların güvencesi olarak düşünüldüğü durumdur. Yani devlet dinlerin, inançların, görüşlerin yaşama geçirilmesi konusundaki bütün engelleri kaldırıp, bunun sürekliliğini garanti etmektedir. ¹⁹ Said Nursi, bu ikinci anlamdaki laiklik uygulamasının da olduğunu ifade ederek, uygulanacak ise, bunun uygulanmasını tercih etmiştir.²⁰ Bu laiklik anlayışı, özgürlüktür, dine ve düşünceye hürmetkârdır, dini inançların ve hürriyetlerin yaşanmasının garantisidir.

Said Nursi laikliğin tanımını yaparken, laikliği din ve vicdan hürriyetinin bir şemsiyesi olarak görmektedir. Dinlere eşit uzaklıkta, birbirlerine zor kullanmamak şartıyla, serbestçe inançlarını yaşayabilecekleri bir laiklik anlayışını kabul etmektedir.²¹

Ancak laiklik, özellikle Said Nursi'nin yaşadığı dönemde, din düşmanlığı olarak uygulanmıştır. Ateizmi yaymaya çalışan kimselere ve kitaplara herhangi bir biçimde ilişilmemesine rağmen, yine özellikle toplumu dinsiz yapmaya ve sekülerleştirmeye çalışan fikir ve ideolojilere herhangi bir şekilde karşılanmamış; hatta teşvik edilmiş, bunun aksine Said Nursi'nin dini anlatan kitapları yasaklanmış, hakkında sayısız dava açılmıştır. Bu dönemde Nursi'nin de ifade ettiği gibi, laiklik dinsizlik olarak uygulanmıştır. Dinsizliği çağdaş bir din olarak algılayan kimseler, laiklik kavramı altında dine serbestçe saldırmış. Allah Peygamber diyenlere de dava açılmış ve mahkeme mahkeme süründürülmüştür. Bunun laiklik uygulaması olmadığı, Nursi'nin de dediği gibi, “ bir istibdad-ı mutlak düsturu” olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.²²

Said Nursi, her devlette muhaliflerin, rejimi beğenmeyenlerin olduğu- nu ifade ederek, farklı dine, dile ve etnisiteye sahip kimselerin, zaman zaman

Said Nursi
laikliğin tanımını
yaparken, laikliği
din ve vicdan
hürriyetinin bir
şemsiyesi olarak
görmektedir.
Dinlere eşit
uzaklıkta,
birbirlerine zor
kullanmamak
şartıyla, serbestçe
inançlarını
yaşayabilecekleri
bir laiklik
anlayışını kabul
etmektedir.²¹
Ancak laiklik,
özellikle Said
Nursi'nin
yaşadığı
dönemde, din
düşmanlığı olarak
uygulanmıştır.

19. Nursi, Emirdağ Lahikası 2, s. 138

20. “Laiklik, bir vicdan ve fikir hürriyeti olduğuna göre...” Nursi, Emirdağ Lahikası 2, s. 137; “...Şimdi size laiklik telakkimizden de bahsetmek istiyorum. Laiklik bir taraftan din ile siyasetin birbirinden ayrılması, diğer taraftan ise vicdan hürriyeti manasına gelir. Din ile siyasetin kat'î surette birbirinden ayrılması esasında en küçük tereddüde dahi tabanmülümüz yoktur. Vicdan hürriyeti babsine gelince: Türk Milleti Müslümandır ve Müslüman olarak kalacaktır. Evvelâ kendine ve gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını ve kaidelerini öğretmesi, ebediyen Müslüman kalmasının münakaşaya götürmez bir şarttır...” Nursi, Emirdağ Lahikası 2, s. 202; “İşte ey müddeiumumi ve mahkeme a'zaları! Elli seneden beri bende olan bir fikrin aksiyle, beni ittibam ediyorsunuz. Eğer laik cumhuriyet soruyorsanız, ben biliyorum ki; laik manası, bitaraf kalmak, yani hürriyet-i vicdan düsturuyula, dinsizlere ve sefabetçilere ilişmediği gibi dindarlara ve takvaclara da ilişmez bir hükümet telakki ederim. Yirmibeş senedir hayat-ı siyasiye ve içtimaiyeden çekilmişim. Hükümet-i cumhuriye ne hal kesbettiğini bilmiyorum.” Nursi, Şualar, s.363

21. “...Eğer laik cumhuriyet soruyorsanız, ben biliyorum ki; laik manası, bitaraf kalmak, yani hürriyet-i vicdan düsturuyula, dinsizlere ve sefabetçilere ilişmediği gibi dindarlara ve takvaclara da ilişmez bir hükümet telakki ederim. Yirmibeş senedir hayat-ı siyasiye ve içtimaiyeden çekilmişim. Hükümet-i cumhuriye ne hal kesbettiğini bilmiyorum...” Nursi, Şualar, s.363

22. “Eğer Gençlik Rehberi'nin intişarıyla dini terbiyeyi ders veriyor, bu ise laikliğe aykırıdır diye ittibam olunuyorsa, o halde laikliğin manası nedir? Biz de soruyoruz. Laiklik İslâmiyet düşmanlığı mıdır? Laiklik, dinsizlik midir? Laiklik, dinsizliği kendilerine bir din ittihaz edenlerin dine taarruz hürriyeti midir? Laiklik, din hakikatlarını beyan edenlerin, imanı dersleri neşredenenlerin açışlarına kilit, ellerine kelepçe vuran bir istibdad-ı mutlak düsturu mudur?”, Nursi, Emirdağ Lahikası 2, s. 137-138

Bediüzzaman'ın demokratik laiklik anlayışını "hakem devlet" anlayışıyla telif ettiği ve devlete "sivil" bir rol yüklediği anlaşılmaktadır. Laikliğin din düşmanlığının sığınağı haline getirilmesine şiddetle karşı çıkarken "Ekser-i hükemanın Garb'da ve Avrupa'da zuhuru ve ağleb-i enbiyanın Şark'ta ve Asya'da tulûları kader-i ezelinin bir işaret ve remzidir ki, Asya'da hâkim, galip, din cereyanıdır. Elbette, Asya'nın ileri kumandanı olan bu hükümet-i Cumhuriye, Asya'nın bu fitri hasiyetinden ve madeninden istifade edecek ve bîtarafane prensibini, değil dinsizlik tarafına, belki dindarlık tarafına temayül ettirecektir" (a.g.e, s.212) sözleriyle ilginç bir tespitte bulunur.

aynı toplum içinde bulunabileceğini, bunun günümüz toplumları için kaçınılmaz bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu farklı din, dil ve etnisiteye sahip kimselerin bir arada ve huzur içinde nasıl yaşayacaklarına ilişkin olarak da; bunların ibadetlerinde ve yaşayışlarında tamamen özgür olmalarının gerekliliğini ifade etmiştir. Yalnız her hürriyetin bir sınırı olduğu gibi, bu hürriyetin sınırının da asayiş ve emniyeti bozmamak olduğu belirtilmiştir.

Bediüzzaman'ın demokratik laiklik anlayışını "hakem devlet" anlayışıyla telif ettiği ve devlete "sivil" bir rol yüklediği anlaşılmaktadır. Laikliğin din düşmanlığının sığınağı haline getirilmesine şiddetle karşı çıkarken "Ekser-i hükemanın Garb'da ve Avrupa'da zuhuru ve ağleb-i enbiyanın Şark'ta ve Asya'da tulûları kader-i ezelinin bir işaret ve remzidir ki, Asya'da hâkim, galip, din cereyanıdır. Elbette, Asya'nın ileri kumandanı olan bu hükümet-i Cumhuriye, Asya'nın bu fitri hasiyetinden ve madeninden istifade edecek ve bîtarafane prensibini, değil dinsizlik tarafına, belki dindarlık tarafına temayül ettirecektir" (a.g.e, s.212) sözleriyle ilginç bir tespitte bulunur. Bu ifadeler öncelikle laikliğin evrensel, genel-geçer bir olgu olmadığını, Hıristiyan Batı toplumlarının tarihi tecrübesinden doğduğunu ve bu toplumlardaki din/devlet geleneği içinde biçimlendiğine işaret etmektedir. Buna göre, laikliğin Hıristiyan Batı toplumlarına hakim olması "tabii" olarak görülse bile, Asyalı ve özellikle Müslüman toplumlarda böyle bir "tabilikten" bahsedilemez.

Aynı şekilde, nasıl İtalya, Katolikliği vatandaşlarının dini (mezhebi) olarak kabul etmiş ve laik olmasına rağmen diğer dinlerden farklı bir statüye tabi kılmışsa, Bediüzzaman da bu ilkenin (Din ve vicdan hürriyetinin) asli sahiplerinin Müslümanlar olduğu gerçeğinden hareketle devletin "dindarlığa temayül göstermesini", sosyal barışın zaruri bir gereği olarak değerlendirmektedir.²³

Özet

Modern toplumlar için laiklik aslında, din ve vicdan hürriyetinin koruyucu şemsiyesi ve devletin bir nevi tarafsız kalarak, hakemlik yapmasıdır. Devletin tüm inançlar karşısında eşit uzaklıkta durması laiklik gereğidir. Ancak bizim ülkemizde laiklik yorumu daha çok ladinilik şeklinde olmuştur. Bu yazıda laiklik ilkesinin yeniden düzenlenmesi ve uygulanması noktasında ortaya çıkan problemler ele alınacak ve laiklik konusunda yapılması gerekenlere dair öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Laiklik, anayasa, laikçilik, din ve vicdan hürriyeti, laikçilik

Abstract:

Secularism is in fact a protective umbrella of the freedom of religion and conscience for the modern societies and it is the state's being a sort of impartial arbiter. The state's standing at an equal distance to all beliefs is a requirement of secularism. But the interpretation of secularism in our country has been in the form of an "irreligious" practice. In this study the rearrangement of the secularism principle and the problems emerged in its practice will be discussed and some suggestions for the things to be done related to secularism will be presented.

Key Words:

Secularism, Constitution, laicism, freedom of religion and conscience,